

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

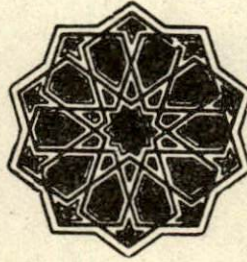

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

CİLT : XXXIX

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına
aittir.*

ISBN: 975 - 482 - 472 - X

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>Mezhepler ve Dinler Arası Eğitim ve İşbirliği</i>	1
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Genel Olarak Râşid Halifeler Dönemi Olayları; Sonuçları ve Etkileri</i>	27
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Tanzimat Döneminde Ekonomi Basını "Takvim-i Ticaret"</i>	55
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Din-Felsefe Etkileşimi</i>	69
Doç. Dr. Şevki SAKA <i>Türkçe Kur'an mı?</i>	79
Doç. Dr. Ethem CEBECİOĞLU <i>Şemseddin-i Tebrizî'nin Kur'ân-ı Kerim Ayetlerine Getirdiği Bazı İshârî Yorumlar</i>	107
Doç. Dr. Mehmet ÖZDEMİR <i>Endülüs'de Bir Emevi Mehdisi</i>	115
Doç. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL <i>İslam Kültüründe Kırk Hadis Geleneği ve Şeyh Hâmid-i Veli'nin Hadîs-i Erbeîn Şerhi</i>	137
Doç. Dr. İrfan AYCAN <i>Emeviler Dönemi İç Siyasi Gelişmeleri</i>	147
Doç. Dr. Şamil DAĞCI <i>İslam Aile Hukukunda Evlenme Engelleri I (Devamlı Evlenme Engelleri)</i>	175
Doç. Dr. Sönmez KUTLU <i>İlk Mürciî Metinler: İcra Kasidesi (I) ve İrcâ Kasidesi (II)</i>	239
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER <i>XV. Yüzyıla Kadar Arap, İnan ve Türk Musikisinin Kısa Tarihçesi</i>	253
Yrd. Doç. Dr. Sabri ERDEM <i>Kur'an'ın Anlaşılması Üzerine</i>	273
Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR <i>Rivâyet İlimlerinde Eser Karfızması ve Müslim'in el-Lâmiu's Sahîh'i</i>	287
Dr. Mehmet GÖRMEZ <i>Gazâli Felsefesinde Varlık Mertebeleri Bakımından Hadislerin Anlaşılması ve Yorumlanması</i>	357

Dr. Gülay CEZAYIRLI	
"Şehir Bütün Bağları Çözer" Sözü'nün Düşündürdükleri	369
Dr. Bayram AKDOĞAN	
<i>Bazı Ayet ve Hadisler Doğrultusunda İslam Açısından Musikî Sanatının Değerlendirilmesi</i>	379
Dr. Seyfettin ERŞAHİN	
<i>Kırgızların İslamlaşması Üzerine Bazı Mülahazalar</i>	393
Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	
<i>Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları</i>	439
Dr. Bünyamin ERUL	
<i>Sahabe Döneminde "Tekzib" Olgusu ve Tekzibin Mahiyeti</i>	455
Dr. Recai DOĞAN	
<i>Cumhuriyet Öncesi Dönemde Yaygın Din eğitimi Açısından Hutbeler</i>	491
Dr. Mustafa AŞKAR	
<i>Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili</i>	535
Dr. Hasan KURT	
<i>Orta Asya'da Peygamber Ailesinden Bir Sahabi: Kusem B. Abbas</i>	565
Ar. Gör. Zülfişkar GÜNGÖR	
<i>Tahirü'l-Mevlevî'nin "Hallâc-Mansûr'a Dâir" Risalesi</i>	581
Ar. Gör. Nurullah ALTAŞ	
<i>Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri (Türkiye Uygulaması Üzerine DeneySEL Bir Araştırma)</i>	599
Ar. Gör. Osman AYDINLI	
<i>Dınar B. Amr ve Mu'tezile'nin Teşekkül Sürecindeki Yeri</i>	661
Ar. Gör. Eyüp BAŞ	
<i>İbn Asâkir ve Tarihi Dimeşk'i Üzerine</i>	691
KİTAP TANITIMI	
Dr. Abdurrahman ACAR	
<i>Abdülmeccid Ebu'l-Fütuh Bedevî</i>	707
Ar. Gör. Eyüp BAŞ	
<i>Thomas Walker ARNOLD, İntişâr-ı İslam Tarihi</i>	715
Ar. Gör. Murat AKARSAU	
<i>Doç. Dr. İbrahim SARIÇAM, "Emevî Hâşimî İlişkileri, (İslam Öncesinden Abbâsîlere Kadar)</i>	725
ÇEVİRİLER	
Dr. Abdulvahid Zennun TAHA (Çeviren: Ar. Gör. Mustafa HİZMETLİ)	
<i>Endülüsde Arap Tarih Yazıcılığının Doğuşu</i>	731

İSLAM KÜLTÜRÜNDE KIRK HADİS GELENEĞİ VE ŞEYH HÂMİD-İ VELÎ'NİN HADİS-İ ERBAİN ŞERHİ

Doç. Dr. İ. Hakkı ÜNAL

1-Giriş

Hadis literatüründe kırk hadis geleneğinin tarihi oldukça eskidir. Genellikle zayıf¹, hatta mevzû² olduğu kabul edilen bir rivayete dayanan bu gelenek, İslam kültüründe kırk sayısına atfedilen özel önemle de³ birleşince hicrî ikinci asırdan itibaren günümüze kadar uzanan süre içinde pek çok kırk hadis derlemesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Biz bu yazımızda önce bu geleneğin doğmasına sebep olan rivayeti ele alacak, sonra da Şeyh Hâmid-i Velî'nin "Hadîs-i Erbaîn Şerhi" üzerinde duracağız.

2. Kırk Hadis Rivayetinin Tahlili

Kırk hadis ezberlemenin faziletini beyan eden haber, bazı rivayet farklılıklarıyla birlikte Sahâbeden Hz.Ali, Abdullah b. Mesud, Muaz b. Cebel, Ebu'd-Derdâ, Ebû Saîd el-Hudrî, Ebû Hüreyre, Ebû Ümâme, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Câbir b. Semure, Enes b. Malik ve Büreyde'ye dayandırılarak nakledilmektedir. Bazı rivayet farklılıklarını bir tarafa bırakırsak hadisin metni şöyledir:

من حفظ على امتي اربعين حديثا من امر دينها بعثه الله يوم القيامة فقيها عالما.

"Ümmetimden dinle ilgili kırk hadis ezberleyen kimseyi Allah Kıyâmet Gününde fakih ve alim olarak haşreder."⁴ Meşhur olan bu metnin dışında hadisin diğer bir târîkı olarak zikredilen,

1. el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ* I-II, 2. baskı, Beyrut (Ofset), II/246.
2. İbnü'l-Cevzi, *el-İlelu'l-Mütenâhiye* I-II, 1.baskı, Beyrut 1983, I/126.
3. Abdulkadir Karahan, *İslam-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ank. 1991, 7-12.
4. İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih* I-II, Beyrut trz. I/43-44; *el-İlel*, I/120.

من ترك أربعين حديثا بعد موته فهو رفيقي في الجنة .

“Ölümünden sonraya kırk hadis bırakan kimse Cennette benim arkadaşımıdır” rivayeti, kırk hadis derleyicileri için daha açık bir işaret gibi görülmektedir.

Bu rivayetlerin, kendilerinden nakledildikleri bildirilen sahâbilere isnadının sahih olması halinde, hadis usûlü çerçevesinde bu rivayete mütevatir dememiz bile mümkündür. Çünkü haberin ilk ravileri olarak zikredilen sahâbî sayısı 13 tür ve bazı hadiscilere göre mütevatir hadiste aranan asgarî sahâbî ravî sayısı ondur.

Ancak bu hadisin 24 ayrı tarîkını kitabında inceleyen İbnü'l-Cevzî hepsinin illetlerini tek tek sayarak, isnadlarda yer alan bazı ravileri yalancı, hadis uydurucu, münkeru'l-hadis, metrûku'l hadis olarak nitelendirmiştir.⁶ Bu değerlendirmede o yalnız da değildir. İbn Hibbân, İbn Adiyy, İbn Abdilberr, Zehebî gibi alimler de söz konusu ravileri cerhetmişlerdir.⁷

Zehebî bu rivayet için “batıl” derken⁸ İbnü'l-Cevzî de “bu, Resûlullahdan nakli sahih olmayan bir hadistir” demekte⁹ ve şöyle devam etmektedir: “Bir grup ulemâ illetlerini açıkladığımız bu hadise dayanarak kırk hadis mecmuaları tasnif etmişlerdir. Bunlardan bazısı usûl, bazısı fûrû', bazısı zühd ve rekâik, bazısı da hepsini biraraya toplayan eserlerdir. Bu tür eser yazanlardan ilki Ebû Abdîrrahmân Abdullah b. Mübârek el-Mervezî (ö.181) dir. Ondan sonra Ebû Abdillâh Muhammed b. Eslem et-Tûsî (ö.242), Ahmed b. Harb ez-Zâhid (ö.265), Ebû Muhammed el-Hasen b. Süfyân en-Nevevî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Ali (ö.388), Muhammed b. Abdillâh el-Cevzakî, (ö. 388) el-Hakim Ebû Abdillâh en-Neysâbûrî (ö.405), Muhammed b.el-Huseyn es-Sülemî (ö.412), Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö.430), İsmail b. Abdîrrahman es-Sabûnî (ö.449), Ebû İsmail Abdullâh b. Muhammed el-Ensârî (ö.481), Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî (ö.465) ve bu hadisin illetlerini bilmeyen pekçok kimse bu konuda eser telif etmişlerdir... İlimden sonra bu konuda müsamaha gösterenler hayra teşvik amacını gütmüşlerdir.”¹⁰ İbnü'l-Cevzî, bu hayra teşvik gayesini benimsemiş olmalıdır ki kendisi de amellerin faziletleri konusunda bir kırk hadis derlemiştir.¹¹

5. *el-İlel*, I/125.

6. *el-İlel*, I/119-129.

7. İbn Hibbân, *el-Mecrûhin* I-III, (Ofset), II/133; *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I/44; Zehebî, *Mizânu'l-İtidâl* I-IV, Mısır 1963, II/588.

8. *Mizân*, II/588.

9. *el-İlel*, I/126.

10. A.g.e., I/128-129.

11. Karahan, 81. اربعون حديثا في فضيلة الاعمال .

İbnü'l-Cevzî'nin bu hadisi uydurma olarak nitelendirmesini eleştiren el-Aclûnî, onun bu konuda dikkatsiz davrandığını belirtmiş ve sözkonusu rivayetin mevzû değil zayıf olduğunu söylemiştir.¹²

Hicrî 4. asır hadiscilerinden Dârekutnî (ö. 385) bu rivayetin bütün tarîklerinin zayıf olduğunu ve bu konuda bir şey sabit olmadığını söyler.¹³

Beyhakî de aynı görüştedir.^{13a}

Hicrî 8. asır muhaddislerinden İbn Hacer de bu hadisin bütün tarîklerini toplayan bir cüz hazırlamış ancak illetten sâlim bir rivayet bulamadığını ifade etmiştir.¹⁴

Meşhur kırk hadis musannıfı Nevevî ise eserinin başında, "herne kadar tarîki çok olsa da hadis hafızlarının bu hadisin zayıflığı konusunda ittifak ettiklerini" söylemiştir.¹⁵

Hadis alimlerince zayıflığında ittifak edilen, hatta uydurma olduğu bildirilen bir rivayetin bu kadar yaygınlaşıp şöhret kazanması ve buna dayanılarak çok sayıda kırk hadis derlemelerinin ortaya çıkmasının sebebi üzerinde durmak gerekir. Buna açıklık getirmeden önce su tesbiti yapmakta fayda vardır: Halk arasında şöhret bulmuş pekçok hadis ya zayıftır veya uydurmadır. Bunları derleyen müstakil eserler vardır.¹⁶ Mesela, "ilim Çinde bile olsa taleb ediniz", "ilim öğrenmek kadın erkek her müslümana farzdır", "kendini bilen Rabbini bilir", "sen olmasaydın kainatı yaratmazdım", "Ben gizli bir hazineydim, tanınmak için mahlukâtı yarattım" gibi pekçok rivayet bu türdendir. Bunlar genellikle muhtevası doğru kısa ve özlü sözlerdir. Benimsenmelerinde ve Hz. Peygamber(sav) e dayandırılmalarında içinde taşıdıkları doğruların payı olduğu kuşkusuzdur. Ancak hadiscilere göre uydurma olduğu bilinen bir hadisin Hz. Peygambere isnadı ve mevzû olduğu belirtilmeden nakledilmesi caiz değildir. Bununla beraber yine hadiscilerin beyanlarına göre bazı hadis alimleri genellikle amellerin faziletleri gibi konularda terğib ve terhib cinsinden varid olan rivayetleri incelemede fazla titiz davranmamışlardır. O yüzden bu tür rivayetler kaynaklarımızda yer alabilmiştir.

12. el-Aclûnî, a.g.e., II/246.

13. Aynı yer.

13a. İbnü'd-Deyba', *Temyîzu't-Tayyib Mine'l-Habis*, I. baskı, Beyrut 1981, 183.

14. A.g.e., 183; el-Aclûnî, II/246.

15. Nevevî, *el-Erbaûn en-Nebeviyye* (Forty Hadith), 3. baskı, IIFSO, Kuwait 1985, 19-20.

16. Örnek olarak bkz. es-Schâvî, *el-Mekâsıdu'l-Hasene*, Mısır 1375h.; İbnü'd-Deyba', *Temyîzu't-Tayyib*; el-Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*.

İnsanlık kültürü çeşitli din, ırk ve cinse mensub pekçok büyük şahsiyetin vecize olmuş sözlerine ve kaynağı bilinmeyen anonim hikmet ve atasözlerine sahiptir. • کلام الکبار کبار الکلام : “Büyüklerin sözleri, büyük sözlerdir.” denilmiştir. Çeşitli vesilelerle söylenmiş bu sözlerin, başına ilave edilen senedlerle Hz. Peygambere isnad edilmesi zaman zaman rastlanan bir durumdur. Hz. Peygamber(sav)'in her sözü şüphesiz doğru olmakla beraber, her doğru sözün ona isnadı şart değildir. Ancak konumuzla ilgili rivayette de görüldüğü üzere dinle ilgili bazı emir ve kuralların insanlara daha kolay benimsetilmesine vesile olması açısından kırk hadis ezberlenmesi, derlenmesi, başkalarına şifâhî veya yazılı olarak aktarılmasını tavsiye eden sözkonusu haber hayra teşvik maksadıyla ortaya atılmıştır. Hz. Peygambere dayandırmaktan amaç bu konunun önemini vurgulamak, kabulünü kolaylaştırmaktır. Nitekim bu rivayetin zayıflığını bilen İbnü'l Cevzî ve Nevevî^{16a} gibi hadis alimleri de sırf bu maksatla kırk hadis derlemelerini normal karşılaşmışlar ve bizzat kendileri de böyle derlemeler yapmışlardır. Neticede Abdukâdir Karahan'ın tesbitiyle dörtyüz civarında Arapça, Türkçe, Farsça kırk hadis mecmuası ve bunlar üzerine yapılmış yüzlerce şerhten oluşan muazzam bir kırk hadis literatürü doğmuştur. Burada ele alacağımız Şeyh Hâmid-i Velî'nin “Hadîs-i Erbeîn Şerhi”de bunlardan birisidir.

3. Şeyh Hâmid-i Velî ve Hadîs-i Erbeîn Şerhi

Türkistandan göçeden bir aileye mensub olan Hamidüddin b. Şemseddin Musa h.8./m.14. yüzyılın ortalarına doğru (takriben 730/1331) Kayseride doğmuş, 815/1412 tarihinde büyük bir ihtimalle Darende'de vefat etmiştir.

İlk tahsiline babasında başlayan Şeyh Hâmid, Kayserinin diğer alimlerinden de ders aldı. Babasının vefatından sonra çeşitli memleketlere ilim ve irşad seyahatlerinde bulundu. Bir süre Aksaray da kaldı. Daha sonra Bursa'ya yerleşti. Emir Buhârî'nin teklifi üzerine Ulu Camiin açılış hutbesini okudu. Bursa'da fırınında yaptığı ekmekleri halka satarak sade bir hayat sürdürdüğü için kendisine Somuncu Baba denildi. İlmî şahsiyetinden çok mutasavvıf şahsiyetiyle tanınan Şeyh Hâmid-i Velî, Sühreverdiyye tarikatının Ebheriyye koluna mensubtur. Hacı Bayram-ı Velî'nin mürididir. Molla Fenârî (834/1430) ve Emir Buhârî (833/1431)'nin hem dostu, hem ilim ve gönül arkadaşıdır. Yusuf Hakîki ve Halil Taybî isminde iki oğlu vardır.

16a. Nevevî 40 hadis derlerken bu rivayete değil, daha sağlam başka hadislerle dayandığını belirtmektedir. Bkz. *el-Erbaûn*, 23.

Şeyh Hâmid-i Velî'nin üç eseri bilinmektedir. Bunların en önemlisi "Şerh-i Hadîs-i Erbaîn"dir. Diğerleri "Zikir Risâlesi" ve "Silahu'l-Mürîdîn" isimli duâ mecmualarıdır.¹⁷

4. Şerh-i Hadîs-i Erbaîn

Yedi yazma nüshası olduğu bildirilen¹⁸ "Şerh-i Hadîs-i Erbaîn"i , merhum Osman Hulûsî Efendi'nin özel kütüphanesinde bulunan ve tercüme edilerek basılan nüshadan inceleyebildik¹⁹. Bu nüsha Hasen b. Muhammed Ali ed-Dârendevî isimli bir alimin bu eser üzerine yapmış olduğu şerhtir. Dârende'de müderris olduğu anlaşılan bu zat hakkında matbû tercümede malumat yoktur. Şeyh Hâmid-i Velî ve eserleri hakkında yapılan araştırmalarda da tanıtıcı bilgi bulunamamıştır.

Hasen Dârendevî, şerhinin girişinde, tedrisle meşgul olduğu için vakit bulup rızaya muvafık bir iş yapamadığından bahisle 50 yaşını geçkin olduğu halde bu kırk hadisin şerhine başladığını, bazı lafızlarını ve zâhirî manalarını açıklamayı murad ettiğini belirtmektedir.²⁰ Hasen Dârendevî her hadisi şerhettikten sonra Şeyh Hâmid-i Velî'nin "el-hıssa" (hisse) başlığı altında zikrettiği kısa açıklamayı olduğu gibi vermiş, ayrıca bunun şerhini yapmamıştır. Kendi yaptığı şerhle Şeyh Hâmid-i Velî'ye ait bu kısa şerh arasında bazan farklılıklar görülmektedir. Mesela kitabda ilk zikredilen "niyyet hadisi"nden çıkan hisse Şeyh Hâmid'e göre şudur: "Bütün dünyevî ve dinî işlerinde halis niyyete sahip olan kimse iki cihan mutluluğunu kazanır."²¹ Halbuki Hasen Dârendevî'ye göre hadisteki amellerden maksat "Allahu Teâla'ya yakınlığı (kurbîyyet) ifâde eden şerî amellerdir. Alışveriş gibi niyete ihtiyaç göstermeyen sadece icab ve kabûlün yeterli olduğu dünyevî ameller değildir."²² Halis niyet konusunda daha kapsamlı bir bakış açısıyla dînî ve dünyevî işleri birbirinden ayırmanın Şeyh Hâmid-i Velî'nin yorumu kanaatımızca daha isabetlidir.

Dârendevî'nin yaptığı şerh ağırlıklı olarak gramer tahlillerine ve kelime açıklamalarına dayanmakta, zaman zaman bazı fikhî ihtilafları da ihtiva etmektedir. Hadislerde bulunan edebî sanatlarla da yeri geldikçe işaret edilmiştir. Teferruata kaçan gramer tahlillerinin bazan sıkıcı olduğunu ve

-
17. Şeyh Hâmid-i Velî'nin hayatı ve eserleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Akgündüz, *Arşiv Belgeleri Işığında Somuncu Baba*, İstanbul 1992.
 18. A.g.e., 44-45.
 19. Şeyh Hâmid-i Velî, *Hadîs-i Erbaîn (Tuhfetü'l-Ihyân), Kırk Seçme Hadis-i Şerif, Meâli-İzahı*, (çev. M.Şeyhmus Alkoç), İstanbul 1977.
 20. A.g.e., vr. 1ab.
 21. A.g.e., vr. 4b.
 22. A.g.e., vr. 2b.

mana bütünlüğünü bozduğunu söylemek mümkündür. Bu tarz bir şerh muhtemelen onun müderris kimliğinden kaynaklanmaktadır.

Şeyh Hâmid-i Velî'nin kırk hadisine yapılan diğer bir şerh, oğlu Yusuf Hakîkî'ye aittir. Kendisi de bir mutasavvıf olan Yusuf Hakîkî babasının "el-hıssa" başlığı altındaki kısa şerhini "şerhu'l-kıssa" başlığıyla genişletmiş²³ ve daha geniş çaplı tasavvufî bir kırk hadis şerhi ortaya çıkarmıştır. Şeyh Hâmid'in tasavvufî görüşlerini daha iyi tanıyabilmek için kanaatimizce bu şerhin de yayınlanması gereklidir.

Şeyh Hâmid'in kırk hadis şerhini tahlile geçmeden önce basılmış türkçe tercümesini kısaca değerlendirmek istiyorum. Bu çeviri kanaatimce başarılı değildir. Bazı yerler eksik bırakılmış, bazen metinde olmayan ilaveler yapılmıştır. Toplu mana verilmeye çalışıldığı için bazı incelikler bu arada bazı tasavvufî tabirler gözden kaçırılmıştır. Yanlış anlaşılabilir yerler vardır. Ayrıca hadislerin tahriri yapılmamış ve rivayet farklılıkları gösterilmemiştir. Bu kısa değerlendirmeden sonra Şeyh Hâmid-i Velî'nin şerhine geçebiliriz.

Şeyh Hâmid girişte esetinın telif sebebi olarak şunları söyler: "Nebî (sav) ashâb-ı kirâmına, kendisinin tebliğ ettiği ayet ve sahih hadisleri ümmetine tebliğ etmelerini tavsiye etmiş ve "bir ayet bile olsa benden tebliğ ediniz" buyurmuştur. Ayrıca kelimetullahı yüceltmek, sünnetini ihya etmek ve ahdu eymanî yenilemek için, "Allah benim sözümü işiten, ezberleyen, koruyan ve onu olduğu gibi nakleden kimsenin yüzünü ağartsin" hadisini ve benzeri hadisleri söylemiştir. Bu hadislerin kendilerine ulaştığı herkes emre imtisalen bunları tebliğ etmekle yükümlüdür. Bu günahkar fakir Hâmid b. Mûsâ el-Kayserî'ye de salihlerden ve din kardeşlerinden birisi bu hususa işaretle, tahdîs-i nimet olarak ve Hz. Peygamberin emrine imtisâlen kendisi için bir hatırlatma ve öğüt olmak üzere kırk hadis toplamamı istemiştir. Allah onu ve bu esere bakanların hepsini faydalandırsın. Bu kardeşi de, hadisi duyan, itaat eden, ona davet eden, davet edileni de ona icabet eden ve hükmüyle amel eden kimselerden eylesin. Allahu Teâlâ duaları işitendir. Kardeşim için yaptığım duayı da kabul buyursun. İsteğine uyarak gücüm nisbetinde hadisleri toplamaya çalıştım. Yardımcım ve dayanağım Allaktır."²⁴

Bu girişte dikkati çeken en önemli husus Şeyh Hâmid'in kırk hadisle ilgili rivayeti zikretmeyip bunun yerine aynı mealde daha sağlam rivayetlere yer vermiş olmasıdır. Kırk hadisle ilgili Hz. Peygamber'in tavsiyesi-

23. İhsan Özkes, "Somuncu Baba ve Kırk Hadis Şerhi", Somuncu Baba Sempozyumu, İst. 1991, s. 32.

24. *Hadis-i Erbaîn*, vr. 2ab.

ni ima eden şahıs, kendisinden bu eseri yazmasını isteyen kimsedir. Şeyh Hâmid bu isteği kabul etmiş, fakat kırk hadis müelliflerince girişte zikredilmesi mutad olan maruf rivayete, muhtemelen zayıflığına kâil olduğu için, yer vermemiştir. Onun bu özelliği diğer hadisleri tercihinde de kendini göstermektedir.

Nitekim o, eserindeki hadisleri sağlam kaynaklardan derlemiştir. Kırk hadisin otuzaltısı "Kütüb-i Sitte" hadisidir.²⁵ Bu husus şu açıdan önemlidir. Bilindiği üzere mutasavvıflar hadiscilik noktasından en çok eleştirilen kimselerdir. Başta İmam Gazâlî olmak üzere pekçok ünlü mutasavvıf eserlerinde zayıf hatta uydurma rivayetlere yer verdikleri için tenkid edilmişlerdir. Şeyh Hâmid bu konuda titiz davranarak ilmî kişiliğinin hakkını vermiştir.

Kitapta yer alan kırk hadisten altısı kudsî hadistir. Hadislerin senedleri hazfedilmiş, sadece sahâbi ravilere yer verilmiştir. Sahâbî ravi isimleri yazma nüshada, metin dışında sayfa kıyılarına konulmuştur. Bunun, şârihin tasarrufu olabileceği akla gelmektedir.

Hadisler, iman, amel-i sâlih ve güzel ahlakla ilgilidir. Melâmî tavrına delalet eden hadisler dikkat çekicidir. Meselâ, Ebû Hüreyre'nin rivayet ettiği, "Nice kapılardan koğulmuş pejmürde insan vardır ki Allaha yemin etse Allah onu yemininde sadık çıkarır"²⁶ hadisi sanki Bursa'daki Somuncu Baba'nın halkla içiçe halini tasvir etmektedir. Yine kitabına aldığı, "Dünyada bir garib veya yolcu gibi ol, kendini kabir ehlinde say"²⁷ hadisi, şöhretten uzak mahviyetkar tavrına ne güzel uymaktadır. "Zîneti terketmek imandandır"²⁸ hadisi de bu cümledendir.

Zikrin önemini vurgulayan hadisler de bu derlemede yer almaktadır. Meselâ, Buhârî'nin Sahîh'inde bulunan, "Allahı zikreden kimse ile zikretmeyen kimse diri ile ölü gibidir" hadisi²⁹ bunlardan biridir. Yine, "Allahu Teâlâyı anmanın amellerin en hayırlısı olduğunu" bildiren hadis³⁰deki zikir tasavvufî manada ele alınmış ve öyle yorumlanmıştır.³¹

Kırk hadisten çıkarılan kırk hisse gayet vecîz ve belîğ cümlelerden oluşmaktadır. Şeyh Hâmid muhataba seslenirken çoğu zaman "sâlik" ta-

25. Özkes, 31.

26. Müslim, Birr, 138.

27. Buhârî, Rikâk, 3.

28. Ebû Dâvud, Tereccül, 2.

29. Buhârî, Deavât 67.

30. Muvatta, Kur'ân, 24.

31. Hadis-i Erbaîn, vr. 13b-14a.

birini kullanmakta, bazan da “ey kardeş” ve “ey tâlib” şeklinde hitab etmektedir. Sadece erbâbının anlayacağı tasavvufî terimler kullanmaktadır. Mesela bir hadisin şerhinde şöyle der: “Hafî makamında Allah’ın cema- linden başka güzelliğe meyletmeyen, ahfâ makamında varlığı (vücûdu) gerçek mevcut için tasadduk edip sarfeden kimseyi Allah rahmetinin göl- gesinde gölgelendirir.”³²

Tasavvufun nihâî hedefi olan “fenâ fillah”ı şöyle ifade etmektedir; “Bu hadis, Hayyu’l-Kayyûm’un zatiyle kaim olan gerçeğe işaret ediyor ki, sâlik bunu ancak zât, sıfât ve hâl olarak onda fenâ bulmasıyla elde edebilir. Bütün sözleri, filleri, halleri, zâtı ve sıfatlarıyla Allah’ın zikrinde fâni olan kimseyi Allah, o kimsenin aslî isti’dâdı ölçüsünde, efâli, sıfâtı ve zâtıyla tecellî ederek diriltir.”³³

Şeyh Hâmid, “Kim Allaha kavuşmayı arzu ederse Allah da ona ka- vuşmayı arzu eder. Kim Allaha mülâki olmayı arzulamaz, kerih görürse Allah da onunla mülâkî olmayı istemez”³⁴ hadisinin yorumunda şöyle der: “Hz. Peygamber(sav), gelip çatmadan önce ölüme hazırlıklı olmaya teş- vik ediyor. Çünkü sevgi talebi doğurur. Taleb hedefe ulaşmanın sebeble- rini tahsile sevkeder. O da hazırlıktır. Bu hazırlık mü’minler için zâhirî ibadetler, arifler için kalbî muâmeleler, muvahhidler içinse fenâ fillahtır. Her ölüm için tabîî ve irâdî bir hazırlık vardır.”³⁵

Hadis yorumlarında az da olsa vahdet-i vücûd’a delâlet eden ifâdeler vardır. Meselâ: “Beden perdeleri zaman ve mekandan soyutlanıp birbiri içine girer, ezel ebedle birleşirse, kul için kendisi (ayn) kalmaz ve o zaman yakınlık ve uzaklık tavsifi yapılamaz.”³⁶

Şeyh Hâmid, Nesâî’nin Sünen’inde yer alan “Kim yöneticiye itaat etmez ve cemaatten ayrılırsa cahiliyye ölümü üzere ölür”³⁷ rivayetini ta- mamen tasavvufî manada şöyle şerhetmektedir: “Sultan çoban, şeytan kurttur. Kim velayet sultanına itaat etmezse şeytan onu azgınlık (tuğ- yan)la helak eder. Kim şeriat sultanına itaat etmezse, şeytan onu isyanla mahveder. Kim de tarikat sultanına isyan ederse şeytan ıssız vadilerde onun yolunu şaşırtır.”³⁸

Şeyh Hâmid-i Velî’nin hadislerinden çıkardığı hisseler ilim ve irfan sahibi bir gönül adamının imbiğinden süzölmüş vecizeler gibidir. Güzeli

32. A.g.e., vr. 12a.

33. A.g.e., vr. 13a.

34. *Buhârî*, Rikak, 41.

35. *Hadis-i Erbaîn*, vr. 15a.

36. A.g.e., vr. 14b.

37. *Nesâî*, Tahrim, 28.

38. *Hadis-i Erbaîn*, vr. 17ab.

benzetmeler ve hikmetli sözlerle örülmüş bu hadis yorumlarından bazı örnekler vermek istiyorum:

1- “Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için menederse imanı kemale ermiş olur.” mealindeki 3. hadisi şöyle yorumluyor: “Her halukarda Allah’ın hakkını nefsin hazlarına tercih etmek iman olgunluğundandır.”³⁹

2- Samimiyet ve arkadaşlığın bahsedildiği 7. hadisten çıkan hisse şöyle: “Bu hadiste ihlas makamına işaret vardır. bu makama ancak söz fiil ve hal ile sünnete uymakla ulaşılır. Sözü, davasını yalanlayan kimse (من كذب فحواه دعواه .) Allah korusun gizli şirik ile müşrik olmuş olur.”⁴⁰

3- Temizliğin imanın yarısı olduğu belirtilen ve Allahı hamd ve tesbih etmenin, namazın, sadakanın, sabrın ve Kur’ân’ın önemini beyan eden 10. hadisi yorumlarken Şeyh Hâmid adetâ bir mahkeme kuruyor, delilleri tesbit ediyor, kazanan ve kaybedeni şöyle açıklıyor: “Hz. Peygamber aleyhisselam sâliki şöyle uyarıyor: İman davası ancak “tahliye” ve “tahalliye” (temizleme ve süsleme) delilleriyle sabit olur. Hz. Peygamberin “temizlik imanın yarısıdır” sözü “tahliye” makamına, hadisin geri kalan kısmı ise “tahalliye” makamına işaret ediyor. Kim kalbinin ve kalıbının evini tabîî pisliklerden ve çirkin fiillerden temizler, orada tahmid ve tesbih gibi ruhânî gıdaların sofrasını kurar ve Allah’ın kopmaz ipine sarılarak namaz ve sabır kandillerini yakarsa, Allah onun iyilik kefesini doldurur, şehvâtın köleliğinden azad eder. Kim de delil getiremezse iman davası sabit olmaz, hüsrana uğrar ve helak olur.”⁴¹

4- Şeyh Hâmid, “Allah katında amellerin en sevimsisi az da olsa devamlı olanıdır” hadisini kısaca فمن داوم دام وثبت نبت . yani, devam eden daim olur, sebat eden sonuç alır”⁴² diyerek özetliyor.

5- Yiyecek, içecek ve giyecekte haramdan sakınmanın ve helal lokmanın önemini vurgulayan 24. hadisten çıkardığı hisse şudur: “Lokma tohum, amel bitkidir. Mü’min lokmasını temiz kılsunki, muhlis kullarının-kini kabul ettiği gibi Allah onun da tâatını kabul buyursun.”⁴³

39. A.g.e.,vr. 6a.

40. A.g.e., vr. 8a.

41. A.g.e., vr. 10a.

42. A.g.e., vr. 146.

43. A.g.e., vr. 17a.

6- Komşusu kötülüklerinden emin olmayan kimsenin mü'min olamayacağını üç kere yeminle tekid eden 29. hadisi Şeyh Hâmid-i Velî şu vecizeyle özetliyor:

كن جار جارك يكن جارك جار من لا جار له فمن عكف في جوار ارحم الراحمين يرحم الله به عباده ويجعله ظلا من ظلال رحمته علي خلقه .

“Komşuna komşu ol ki sana da komşusu olmayan (yani Allah) komşu olsun. Kim Erhamurrâhîmîn’in komşusu olursa Allah o kuluna merhamet eder ve onu rahmetinin gölgesinde gölgelendirir.”⁴⁴

7- “Dünyada bir garib ya da bir yolcu gibi ol, kendini kabir ehlinde say” hadisinin şerhinde Şeyh Hâmid şu güzel açıklamayı yapıyor:

فليغترب الطالب عن دار الغرور ويتوطن في دار السرور ويعبر في مشرع الشرع عن معشر الشرور يموت قبل الموت و يحشر قبل حلول القبور .

“Tâlib aldaniş yurdunda garib olsun, neşe yurdu vatan edinsin. Şer topluluğundan uzaklaşıp şeriat caddesinden yürüsün. Ölmeden önce ölüp, kabre girmeden önce haşrolsun.”⁴⁵

5. Sonuç

Eserinden güzel örnekler sunduğumuz Şeyh Hâmid-i Velî, Hakîm Tirmizî (320/932) ile başlayan iş'ârî hadis şârihleri⁴⁶ içerisinde mümtaz yeri olan bir şahsiyettir. Emir Buhârî, Molla Fenârî⁴⁷ gibi büyük alimlerin saygıda kusur etmedikleri bu gönül adamı, Hacı Bayrâm-ı Velî gibi büyük bir mutasavvıfa da müşidlik yapmıştır.⁴⁸ Osmanlının yükselmesinde, fatihlerin yetişmesinde bu gönül erlerinin payları olduğu şüphesizdir. Mayaları ilim ve irfanla, edeb ve mahviyetle yoğrulmuş Şeyh Hâmid'lere bugün de ne kadar muhtaç olduğumuz ortadadır. Cenâb-ı Hakk'ın rahmeti ve bereketi onların ve bizlerin üzerine olsun.

44. A.g.e., vr. 18a.

45. A.g.e., vr. 19a.

46. Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, İstanbul 1990.

47. Şeyh Hâmid-i Velî'nin Molla Fenârî ile münasebeti hakkında bkz. Mustafa Aşkar, *Molla Fenârî ve Vahdet-i Vücut Anlayışı*, Ankara 1993, 40-41, 56-57.

48. Şeyh Hâmid-i Velî'nin Hacı Bayramla Münasebeti Konusunda bkz. Ethem Cebeci-oğlu, *Hacı Bayrâm-ı Velî*, Ankara 1991, 34-47.